

22 juni 2012

Advies over geweld in de leefwereld van jongeren en aandacht voor conflicthantering

Op 23 mei 2012 ontving het Vlaams Vredesinstituut, via de voorzitter van het Vlaams Parlement, een vraag om advies over geweld in onze samenleving vanwege de Minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel. Meer in het bijzonder kreeg het Vredesinstituut de vraag *“om, in samenspraak met de Vlaamse Jeugdraad, een advies over te maken met een voorafgaande analyse van de plaats van geweld in de leefwereld van kinderen en jongeren, de schaal waarop geweld voorkomt en wat geweld voor hen betekent. Het advies voorziet een voorstel van maatregelen die de Vlaamse overheid kan nemen om geweld in de leefwereld van jongeren te vermijden of tegen te gaan”*. Ook tijdens een recent rondetafelgesprek met verschillende volksvertegenwoordigers en experts in het Vlaams Parlement bleek een bezorgdheid over geweld in de leefwereld van jongeren en werden gedachten gewisseld over deze thematiek en mogelijke concrete beleidsmaatregelen.¹ In het kader van de adviesvraag werd overleg gepleegd met de Vlaamse Jeugdraad. De Jeugdraad heeft beslist een eigen traject ter voorbereiding van advies op te zetten.

Voorliggend advies omvat een voorafgaande analyse van de plaats van geweld in de leefwereld van kinderen en jongeren. Deze analyse is hoofdzakelijk gebaseerd op onderzoek in het kader van het programma “Vrede en samenleving” van het Vlaams Vredesinstituut en meer bepaald de recente projecten “Jongeren en geweld”² en “Vredesopvoeding en onderwijs”³. Dit werd aangevuld met de bevindingen van een aantal andere recente onderzoeken.^a In deze analyse komt zowel de omvang en aard van het dader- en slachtofferschap van geweld bij jongeren aan bod als de betekenis die jongeren zelf geven aan het geweld. Na de analyse van de geweldproblematiek bij kinderen en jongeren worden bestaande projecten rond conflicthantering in Vlaanderen toegelicht. Tot slot worden een aantal maatregelen voorgesteld die de Vlaams overheid kan nemen om jongeren weerbaar te maken, te sensibiliseren en te capaciteren om (1) om te gaan met geweld in hun leefwereld; (2) indien ze slachtoffer worden van geweld, de weg naar de hulpverlening te vinden; en (3) zelf geen geweld te gebruiken.

Het is belangrijk om te benadrukken dat men oog dient te hebben voor het breder kader en de diepere oorzaken van geweld in de leefwereld van jongeren. Het vermijden of tegen gaan van dit geweld kan vanuit verschillende Vlaamse bevoegdheden (onderwijs, jeugd, welzijn, sport en media) worden aangepakt. Gezien de achtergrond van de vraag tot advies wordt in wat volgt gefocust op de bevoegdheidsdomeinen Onderwijs en Jeugd, maar het spreekt voor zich dat een integrale aanpak beleidsdomeinoverschrijdend is.

^a Tenzij expliciet anders vermeld, zijn de bevindingen in dit advies afkomstig uit de publicaties in het kader van de onderzoeksprojecten “Jongeren en geweld” en “Vredesopvoeding en onderwijs” van het Vlaams Vredesinstituut.

1 De plaats van geweld in de leefwereld van kinderen en jongeren

1.1 De omvang en aard van geweld in de leefwereld van jongeren

In het politiek en maatschappelijk debat duiken regelmatig cijfers op over de omvang van geweld in de leefwereld van jongeren. Meestal betreft het officiële cijfers afkomstig van de politie of de parketten. Deze cijfers geven doorgaans echter geen accuraat beeld van het werkelijk gepleegd en ondergaan geweld bij jongeren. Om de omvang en aard van geweld in hun leefwereld te analyseren, volstaat het niet om enkel de officiële criminaliteitscijfers, afkomstig van de politie en de parketten, te hanteren. Deze cijfers worden namelijk sterk beïnvloed door verschillende factoren zoals de meldingsbereidheid van slachtoffers en getuigen, beleidsprioriteiten van de politie en de seponeringsgraad van de parketten. Slechts 10 à 20% van de werkelijke feiten wordt opgenomen in de politiecijfers. Een groot deel van de geweldfeiten is op basis van de officiële cijfers dus onzichtbaar. Dit ‘*dark number*’ kan in belangrijke mate worden ingeschat met behulp van grootschalige zelfrapportage-onderzoeken die worden afgenomen op een representatieve steekproef van de jongeren.⁴ In het project “Jongeren en geweld” werd een beroep gedaan op de kwantitatieve gegevens van 2 grootschalige zelfrapportage-onderzoeken (JOP-monitor^b en Veiligheidsmonitor^c) om een beeld te schetsen van de omvang en aard van geweld bij jongeren in onze contreien. We schetsen hieronder de belangrijkste bevindingen met betrekking tot jongeren als slachtoffer en als dader van geweld.

1.1.1 Jongeren als slachtoffer van geweld

Uit de gegevens van de JOP-monitor blijkt dat ongeveer 5 à 6% van Vlaamse jongeren in het jaar voor de bevraging het slachtoffer was van fysiek geweld. Ongeveer 4 à 5% van de jongeren werd in datzelfde jaar bedreigd met een wapen. Meestal gebeurde dit slechts eenmaal. Uit de gegevens van de Veiligheidsmonitor blijkt dat ongeveer 7 à 13% van de Belgische jongeren in het jaar voor de bevraging het slachtoffer was van een bedreiging met lichamelijk geweld, ongeveer 3 à 6% was het slachtoffer van lichamelijk geweld, ongeveer 3 à 4% was lastiggevallen om seksuele redenen en ongeveer 1% was het slachtoffer van een diefstal met bedreiging/geweld.

Een consistente bevinding uit criminologisch onderzoek is dat jongeren beduidend vaker slachtoffer worden van geweld dan volwassenen. Niet alle jongeren worden echter in dezelfde mate het slachtoffer van geweld. Zo blijkt uit de gegevens van de JOP-monitor en de

^b Dit is een grootschalig surveyonderzoek waarbij een steekproef van Vlaamse jongeren via een postenquête wordt bevraagd door het Jeugdonderzoekplatform (JOP).

^c De Veiligheidsmonitor is een grootschalige telefonische bevraging van de Belgische bevolking naar criminaliteit, onveiligheid en het functioneren van de politie die wordt uitgevoerd in opdracht van de dienst Beleidsgegevens van de CGO van de Federale Politie..

Veiligheidsmonitor dat ook binnen de groep jongeren, leeftijd een belangrijke factor is met (voor de meeste geweldsdelicten) een piek tussen 16 en 21 jaar. Zo werden 20% van de 20-21-jarigen het afgelopen jaar het slachtoffer van een bedreiging met fysiek geweld. Verder kunnen we vaststellen dat vooral jongens het slachtoffer worden van lichamelijk geweld en bedreiging met geweld/wapen. Meisjes worden daarentegen wel veel vaker lastiggevallen om seksuele redenen (7,6% tegenover 0,3% bij jongens). Ook naar de onderwijsvorm waarin de jongeren zich bevinden kunnen we verschillen vaststellen: jongeren uit het BSO worden beduidend vaker het slachtoffer van geweld dan jongeren die in het ASO school lopen.

Uit recent onderzoek blijkt dat geweld bij minderjarige jongeren voorkomt in alle verschillende contexten (gezin, school, vrije tijd) van de leefwereld van jongeren. In dat onderzoek wordt een definitie van geweld gehanteerd die breder is dan lichamelijk geweld; zo wordt ook verbaal geweld mee opgenomen in de analyses. Slachtoffers van geweld zijn vaak slachtoffer van verschillende vormen van geweld en in verschillende contexten. Verder werd vastgesteld dat bij vrijwel alle vormen van geweld ook de daders vaak minderjarig zijn.⁵

Een aantal risicofactoren voor het slachtofferschap van fysiek geweld kunnen worden geïdentificeerd op basis van multivariate analyses^d op de gegevens van de JOP-monitor. Naast het geslacht blijkt vooral het vrijetijdspatroon van de jongeren een belangrijke voorspeller van slachtofferschap: hoe vaker jongeren uitgaan en hun vrije tijd met vrienden doorbrengen, hoe groter de kans dat zij slachtoffer worden van geweld. Dit verband is vooral bij de minderjarige jongeren erg sterk. Een andere belangrijke voorspeller van slachtofferschap is het ouderschap van geweldgerelateerde feiten. Ten eerste bestaat er een indirecte relatie: ouders en slachtoffers van jongerengeweld zijn voornamelijk jongens van dezelfde leeftijd die in dezelfde milieus vertoeven. Ze delen eenzelfde profiel, levensloop en activiteiten dat hen vaker dan andere jongeren in risicovolle situaties brengt (zie 1.1.2). De multivariate analyses op de gegevens van de JOP-monitor tonen echter aan dat er ook een *directe* relatie bestaat tussen ouderschap en slachtofferschap: ouders van fysiek geweld hebben, na controle voor andere variabelen, zeven keer meer kans om het afgelopen jaar ook slachtoffer van fysiek geweld te zijn geweest. Deze directe relatie tussen vader- en slachtofferschap is opvallend sterker bij meerderjarige jongeren dan bij minderjarige jongeren.

^d In een multivariate analyse worden meerdere factoren opgenomen en wordt de mate van samenhang tussen de verschillende factoren mee genomen in het berekenen van de invloed van de verschillende individuele factoren.

1.1.2 Jongeren als dader van geweld

Wanneer jongeren in aanraking komen met jeugdparket en –rechtbanken betreft het doorgaans slagen en verwondingen. Over het algemeen pleegt slechts een kleine minderheid van de jongeren in Vlaanderen geweldfeiten: uit de JOP-monitor blijkt dat ongeveer 4 à 6% van de jongeren in het jaar voor de bevraging fysiek geweld pleegde. Een nog kleinere groep jongeren (2 à 4%) droeg in deze periode een wapen. Meisjes komen nauwelijks voor in deze cijfers. Het betreft vooral jongens tussen 16 en 21 jaar oud: ongeveer 14 à 18% van hen gaf aan het afgelopen jaar dader te zijn geweest van fysiek geweld en/of wapendracht. De overgrote meerderheid van deze jongeren zijn echter niet voorbestemd voor het criminele pad. Het betreft vooral eenmalig geweld: bijna 70% van de jongeren die aangaf in het voorbije jaar iemand geslagen te hebben, verklaarde dat dit slechts één keer was gebeurd.

Op basis van multivariate analyses op de gegevens van de JOP-monitor kunnen ook een aantal risicofactoren voor het daderschap van geweld worden geïdentificeerd. Zowel geslacht (jongens), onderwijsvorm (BSO) als daderschap van eigendomsdelicten verhogen de kans dat jongeren dader worden van fysiek geweld. Net zoals bij het slachtofferschap hangt ook het daderschap van fysiek geweld bij minderjarige jongeren samen met een uitgaansgericht vrijetijdspatroon: hoe vaker jongeren uitgaan en hun vrije tijd met vrienden doorbrengen, hoe groter de kans dat zij dader worden van geweld.

Allochtone jongeren geven vaker aan dat ze dader zijn van fysiek geweld en bedreiging op straat dan autochtone jongeren. Vooral de jongens geven beduidend vaker aan dat ze dader zijn van deze feiten. Bovendien blijkt dat de allochtone jongeren al op vroegere leeftijd dader zijn. Het is echter niet correct om etnische afkomst als verklarende factor te beschouwen. Uit diepgravende multivariate analyses blijkt namelijk dat de schijnbare invloed van etnische afkomst op het plegen van een geweldsdelict verdwijnt zodra schoolgerelateerde factoren worden opgenomen in de analyses.^e Dit betekent dat de hoge prevalentie van geweldsdelicten bij allochtone jongeren samenhangt met het feit dat ze vaker les volgen in het TSO en BSO, een minder positieve schoolbeleving hebben en/of meer frequent spijbelen. Deze laatste factoren zijn doorslaggevende risicofactoren en dit zowel voor allochtone als autochtone jongeren. Met andere woorden, allochtone jongeren zijn oververtegenwoordigd in de cijfers voor daderschap van fysiek geweld omwille van deze risicofactoren en niet omwille van hun etnische afkomst.

^e Opvallend is dat deze schoolgerelateerde factoren een betere verklaring bieden voor de hogere prevalentie van geweldsdelicten bij allochtone jongeren dan sociaaleconomische en familiale factoren.

1.1.3 Toename van geweld bij jongeren?

In het huidige debat over geweld bij jongeren wordt vaak vertrokken van de stelling dat het geweld in de leefwereld van jongeren de laatste tijd sterk is toegenomen. De vraag of geweld een stijgende tendens kent in de leefwereld van Vlaamse jongeren, is echter moeilijk op accurate en betrouwbare wijze te beantwoorden op basis van bestaand onderzoek (bijvoorbeeld omwille van het gebruik van verschillende definities en steekproeven in verschillende onderzoeken). Ook op basis van de JOP-monitor, die nog maar tweemaal werd afgenomen (2005-2006 en 2008), is het onmogelijk om op wetenschappelijk verantwoorde wijze trends en evoluties over het slachtofferschap van lichamelijk geweld na te gaan. De gegevens van de Veiligheidsmonitor laten wel toe om evoluties op langere termijn (1998 tot 2008) te identificeren: zowel op vlak van (bedreiging met) lichamelijk geweld, diefstal met bedreiging/geweld en lastiggevallen om seksuele redenen zijn de cijfers voor jongeren sinds 1998 vrij stabiel gebleven. Ook bij de vragen of de respondenten zelf of hun familie/vrienden de afgelopen 5 jaar het slachtoffer waren van strafbare feiten kunnen we een vrij stabiele evolutie opmerken. Dit doet vermoeden dat de toegenomen aandacht voor geweld in de leefwereld van jongeren vooral een gevolg is van de toegenomen sensitivisering van geweld in onze samenleving en minder van een daadwerkelijk gestegen aantal geweldsdelicten.

1.2 De betekenis van geweld voor jongeren

Het dader- en slachtofferschap van geweld kan bij jongeren leiden tot belangrijke emotionele, psychische en sociale gevolgen.⁶ Terwijl in criminologisch onderzoek veel aandacht uitgaat naar de omvang en aard van geweld bij jongeren, is er veel minder aandacht voor het perspectief van de jongeren zelf op geweld. De vraag hoe jongeren dit geweld zelf beleven en welke betekenis ze er aan geven blijft vaak onbeantwoord. Om deze leemte te vullen werden in kader van het project “Jongeren en geweld” meer dan 100 jongeren uit Vlaanderen met een kwalitatieve onderzoeksmethodiek bevraagd naar hoe ze geweld zelf definiëren en hoe ze verschillende geweldssituaties percipiëren en beleven. Verder werden de belangrijkste bevindingen uit reeds bestaand onderzoek naar de betekenis van geweld voor jongeren samengebracht en geanalyseerd.

Jongeren geven een veelheid aan betekenissen en invullingen aan het begrip geweld. Over het algemeen beschouwen jongeren iets als geweld wanneer iemand opzettelijk bepaalde daden stelt die slachtoffers kwetsen of schade toebrengen. Vaak is er sprake van een machtsonevenwicht. Veel jongeren associëren geweld vooral met fysieke contacten, maar ook andere vormen van geweld worden erkend. Bovendien worden ook bedreigingen (vooral met fysiek geweld) door de jongeren als geweld beschouwd. Hoe erg de slachtoffers het geweld inschatten hangt in belangrijke mate af van de dader, de aard en de omstandigheden van het incident.⁷

Naast seksueel geweld wordt ook huiselijk geweld doorgaans aangegeven als de ergste vorm van geweld en dit omwille van de vaak langdurige of voortdurende fysieke en psychische schade die wordt toegebracht. Fysieke ruzies tussen broes en/of zussen worden daarentegen vaak als minder ernstig beschouwd want deel uitmakend van een 'normale ontwikkeling'.⁸

Zoals eerder vermeld, zijn jongeren vooral het slachtoffer van geweld gepleegd door andere jongeren. Volgens de jongeren zijn sommige jongeren ook expliciet op zoek naar geweld. Zo zoeken groepen jongeren op fuiven en festivals bewust de confrontatie op omdat ze willen vechten. Deze daders van geweld zouden vaak meer geweld gebruiken dan nodig en genieten van de kwetsbaarheid en onmacht van het slachtoffer. Ook een fenomeen als "happy slapping" (waarbij een willekeurige persoon door een groepje jongeren in mekaar wordt geslagen en dit wordt opgenomen met een videocamera) wordt door de jongeren vaak als zeer gewelddadig aangegeven omdat fysiek geweld door een grotere groep (machtonevenwicht) wordt gecombineerd met de vernedering van het slachtoffer (filmpje). Voor jonge slachtoffers van geweld is het van groot belang dat laagdrempelige initiatieven bestaan waar de jongeren (anoniem) kunnen praten over hun ervaringen met geweld en geweldfeiten kunnen aangeven.

Geweld maakt deel uit van de leefwereld van jongeren, zowel in hun dagelijkse activiteiten als in de media. Een deel van de jongeren is zelf het slachtoffer van geweld, ongeveer iedereen kent wel iemand die slachtoffer was van geweld en ook op de televisie en in andere media is geweld vaak aanwezig. Over de rol van de media met betrekking tot geweld zijn de jongeren het vaak oneens met elkaar. Volgens sommigen is het geweld in de media een katalysator van geweld omdat dit de kans op kopieergedrag vergroot. Ook de hoeveelheid tijd die men spendeert met het kijken van gewelddadige films of het spelen van gewelddadige computerspellen zou volgens sommige jongeren een effect hebben op het gebruik van geweld. Vooral het spelen van gewelddadige computerspellen wordt dan als een probleem gezien, onder meer omdat de spelers er zo opgewonden van geraken dat ze kort nadien bepaalde situaties op een minder rustige wijze inschatten. Andere jongeren zijn het hier echter niet mee eens en stellen dat het niet het geweld in de media op zich is, maar dat de persoonlijkheid van jongeren en hun opvoeding en andere omgevingsfactoren voor een groot deel bepalen hoe ze omgaan met dit geweld. Hoewel de esthetiek van fysiek geweld door een grote groep jongeren wordt aanvaard, vindt slechts kleine groep jongeren dat fysiek geweld in de realiteit leuk kan zijn.

Fysiek geweld is volgens de jongeren vooral een zaak van jongens, terwijl verbaal geweld eerder met meisjes in verband wordt gebracht. Dit verschil wordt door de jongeren onder andere verklaard doordat jongens hun gevoelens doorgaans minder goed kunnen verwoorden en ze daarom vaker via fysiek geweld uiten. Meisjes geven aan vooral bang te zijn om het slachtoffer te worden van fysiek of seksueel geweld. Hun onveiligheidsgevoelens worden niet enkel gevoed door eigen directe ervaringen maar ook door geruchten, verhalen die ze van elkaar hebben en via de media. Jongeren passen hun gedrag aan op basis van deze onveiligheidsgevoelens.

Jongeren beoordelen het gebruik van geweld over het algemeen al vrij negatief. Toch is het volgens de meeste jongeren in sommige gevallen en situaties wel gerechtvaardigd. Vooral voor het gebruik van geweld om zichzelf te verdedigen of om familieleden te beschermen bestaat een groot draagvlak onder jongeren: ongeveer 75 à 85% van de 15-25-jarigen geeft aan dat ze in

deze situaties zelf geweld zouden gebruiken.⁹ De meeste jongeren beschouwen dit als gerechtvaardigd, verantwoord of defensief geweld. Een aantal van hen geeft wel aan dat hierbij niet meer geweld mag worden gebruikt dan nodig. Jonge adolescenten hebben het gevoel dat ze zich vooral niet mogen “laten doen” wanneer/nadat ze het slachtoffer worden van geweld. Om om te gaan met hun slachtofferschap van geweld hanteren jongeren verschillende cognitieve en gedragsmatige copingstrategieën. Een van de manieren om dit te doen is door het heft in eigen handen te nemen. Verschillende slachtoffers van geweld fantaseren nadien over mogelijke wraakacties op de daders en in sommige gevallen worden deze acties ook effectief uitgevoerd en worden slachtoffers ook daders van geweld.¹⁰

Ook als jongeren zich onrechtvaardig behandeld voelen of ze verbaal beledigd worden, zouden (vooral door de jongste) jongeren vrij vaak geweld gebruiken. Gewone woordenwisselingen kunnen volgens de jongeren, vaak onvoorspelbaar, escaleren naar fysiek geweld. Ook het beledigen van iemands dierbaren kan een aanleiding zijn voor geweld. Verbale en fysieke provocaties zijn vooral voor jongens een aanleiding om geweld te gebruiken. Een mogelijk verklaring hiervoor is dat wanneer jongens zich aangevallen voelen in hun mannelijke identiteit ze geweld zien als een mogelijk middel om dit te herstellen. Slechts een kleine minderheid van de jongeren verkiest geweld om een ruzie te beslechten in plaats van het uit te praten.

2 Conflicthantering

Jongeren pleiten er in het algemeen voor om conflicten zoveel mogelijk zonder geweld op te lossen. Het weerbaar maken van jongeren in het vreedzaam leren omgaan met conflicten is een specifieke vorm van vredesopvoeding. Verandering en emancipatie staan centraal in vredesopvoeding en dit zowel bij diegenen die vredesopvoeding genieten als binnen de samenleving als geheel. Het is een pedagogie gericht op het vormen van weerbare burgers die actief verantwoordelijkheid nemen om zo bij te dragen tot een vredescultuur die bestaat uit waarden, attitudes, gedragingen die geweld verwerpen en vermijden door hun oorzaken bij de wortel aan te pakken via dialoog of communicatie. Verschillende types van vredesopvoeding kunnen worden onderscheiden, bijvoorbeeld internationale educatie en mensenrechteneducatie maar ook conflicthanteringseducatie.

In Vlaanderen worden verschillende vredesopvoedingsprojecten aangeboden die gericht zijn op conflicthantering. Dit type vredesopvoeding wordt niet gekenmerkt door een bepaald thema te behandelen, maar door de specifieke vorm of aanpak. Binnen deze opvoeding staat het interpersoonlijk gedrag, de communicatieve vaardigheden, eigenwaarde en zelfontplooiing van de jongere centraal. Het is een pedagogische benadering die zowel in acute crisissituaties als in de gehele ontwikkeling van elke jongere individueel en collectief van belang is. Regelmatig betreft het projecten waarbij zowel wordt gewerkt rond negatieve vrede (stoppen van gewelddadig conflict) als positieve vrede (de noodzakelijke voorwaarden voor vreedzaam samenleven realiseren). Op deze wijze kan de sfeer in een groep (bv. klas, jeugdbeweging) bevorderd worden. Voorbeelden zijn te vinden in projecten rond *peer mediation*, pestgedrag, het

uiten van emoties, *empowerment*, enzovoort. Het gaat om een vorm van opvoeding die bij voorkeur breed gedragen wordt, bijvoorbeeld door de hele school, en die niet beperkt is tot een eenmalig projectmoment.

2.1 Conflicthantering in het Vlaamse onderwijs

De organisaties die zich in Vlaanderen bezighouden met conflicthanteringseducatie hebben een stevig aanbod van projecten voor het basisonderwijs en het secundair onderwijs, maar bieden opvallend veel projecten aan voor het kleuteronderwijs. Het onderwijs is dus een belangrijk actieterrein van conflicthanteringsprojecten, maar toch worden er in scholen relatief weinig projecten georganiseerd die gericht zijn op conflicthantering en geweldloosheid, vergeleken met de projecten rond verdraagzaamheid en democratisch burgerschap. Deze projecten worden in scholen bovendien niet altijd uitgevoerd met behulp van externe gespecialiseerde organisaties. Externe organisaties die scholen ondersteunen bij projecten rond conflicthantering zijn bijvoorbeeld organisaties die aan diverse doelgroepen vormingen en workshops geven die gericht zijn op geweldloosheid in omgang en vreedzame conflicthantering, maar ook organisaties die zich expliciet richten op het problematiseren en bespreekbaar maken van pesten op school of om organisaties die projecten organiseren rond het democratisch gehalte en het nemen van beslissingen binnen een (klas)groep. De conflicthanteringsprojecten bestaan naast didactisch materiaal ook vaak uit een spel. Als werkvorm worden vaak vormen van expressie/creatie, groepswerk, discussies en inleving gebruikt. Opvallend is dat deze projecten vaker procesmatig zijn dan de overige types van vredesopvoeding. Conflicthanteringsprojecten hebben regelmatig een lange looptijd of bouwen voort op projecten die al eerder voor een jongere doelgroep werden ontwikkeld.

Vredesopvoedingsprojecten die in scholen worden georganiseerd worden vrijwel steeds positief geëvalueerd door de betrokken vertegenwoordigers van de scholen: 92% à 96% van de projecten wordt omschreven als zinvol voor de leerlingen. Deze projecten zouden zowel de kennis van de leerlingen over een bepaald thema verbeteren, hun houding ten aanzien van de problematiek verbeteren als de vaardigheden aanleren om beter met de problematiek zelf te kunnen omgaan. Bij een derde van de projecten in het basisonderwijs (33%) en bij een kwart van de projecten in het secundair onderwijs (25%) was volgens de scholen ook een onmiddellijke impact voelbaar bij het gedrag van de leerlingen. Opvallend is dat volgens de scholen ongeveer de helft van de projecten in het basisonderwijs (54%) en een kwart van projecten in het secundair onderwijs (26%) de houding van de leerlingen ten aanzien van geweld op school veranderde.

Een duidelijk profiel, heldere keuzes en afgelijnde doelstelling van de organisatoren van de projecten hebben een positieve impact op het succes van vredesopvoedingsprojecten in het algemeen en conflicthantering in het bijzonder. Ook een procesmatige aanpak wordt doorgaans naar voren geschoven als een belangrijke factor voor succes van vredesopvoedingsprojecten. De continuïteit wordt soms voorzien door de externe aanbieder van projecten, met initiatieven die voortbouwen op eerdere projecten, met onderwijsmethoden die langlopend kunnen zijn, of door een goede voorbereiding en nabespreking. Het succes van vredesopvoeding in het onderwijs lijkt

op langere termijn in belangrijke mate vooral af te hangen van de volgehouden inspanningen van de betrokken leerkrachten en van een vruchtbaar schoolklimaat. Dat blijkt niet alleen uit onderzoek van het Vredesinstituut naar vredesopvoeding in Vlaamse scholen. Ook door een waaier aan organisaties die verspreid over Europa rond conflicthantering op school werken, worden deze aspecten naar voor geschoven.¹¹

Een van de manieren om conflicthantering structureel in te bedden in de schoolwerking is via een meer volledige operationalisering van de vakoverschrijdende eindtermen (VOET). Op 22 april 2009 nam het Vlaams Parlement een decreet aan dat nieuwe eindtermen en ontwikkelingsdoelen invoert in het basis- en secundair onderwijs. Twee van de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs zijn gericht op het vermijden van onverdraagzaamheid en racisme, en op inzicht in de rol van conflicten: (1) *“de leerlingen trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie”* en (2) *“de leerlingen geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten”*.¹² Het Vredesinstituut adviseerde eerder reeds dat het zinvol is om in de praktijk van het operationaliseren en realiseren van de eindtermen rekening te houden met de rijke conceptuele en projectmatige verscheidenheid van vredesopvoeding en specifiek met projecten die gericht zijn op actuele situaties en op ‘positieve’ vrede. Deze conceptuele en operationele verbreding kan alleen maar leiden tot het optimaliseren van het vakoverschrijdende karakter van de eindtermen in kwestie. Een brede opvatting die ‘negatieve’ én ‘positieve’ vrede en historische én actuele situaties omvat, wordt aanbevolen.¹³

Een van de sterke punten van conflicthanteringsprojecten is dat ze flexibel zijn voor gebruik in verschillende onderwijscontexten. Uit onderzoek blijkt dat vooral jongeren die schoollopen in het BSO geconfronteerd worden met geweld in hun leefwereld: ze zijn oververtegenwoordigd bij zowel de daders als de slachtoffers van fysiek geweld. In Vlaanderen zijn er echter relatief weinig vredesopvoedingsprojecten voorhanden die expliciet rekeninghouden met de eigenheid van het BSO en die zich specifiek richten op, of een aangepaste vorm aanbieden voor, leerlingen uit deze onderwijsvorm.

Het beperkte zicht van scholen op het aanbod van projecten voor vredeseducatie blijkt een belangrijke oorzaak voor het niet opzetten van dergelijke initiatieven. Het Vredesinstituut gaf alvast een aanzet om hieraan tegemoet te komen door de resultaten van zijn onderzoek beschikbaar te maken in een online databank (www.vlaamsvredesinstituut.eu/vredesopvoeding). Over het algemeen zijn de financiële hinderpalen om van het vredeseducatieve aanbod gebruik te maken beperkt voor scholen. Dit is in belangrijke mate te danken aan de subsidies die vele aanbieders van vredesopvoedingsprojecten voor hun (educatieve) werking ontvangen. Financiering vanwege het departement onderwijs lijkt echter minder vaak voor te komen dan bijdragen van andere departementen, bijvoorbeeld in het kader van cultureel, sociaal-cultureel of jeugdwerk.

2.2 Conflicthantering in het jeugdwerk

Net als geweld op school wordt ook het daderschap van het meeste geweld in de vrije tijd van jongeren gepercipieerd als een uitlaatklep bij jongeren die hun frustraties niet op een andere wijze kunnen ventileren. Het is van belang dat die uitlaatklep omkaderd wordt. De UNESCO heeft op het belang van de informele (buitenschoolse) opvoedingscontext gewezen en opgeroepen deze context ook te betrekken bij vredesopvoeding.¹⁴ Jongeren spenderen niet enkel veel tijd op school, maar vele jongeren spenderen hun vrije tijd deels ook in de jeugdbeweging. Uit de beschikbare cijfers blijkt dat jongeren in de jeugdbeweging ook geconfronteerd worden met fysiek geweld. Net als op school of in andere contexten kunnen woordenwisselingen onder jongeren ook in de jeugdbeweging escaleren naar fysiek geweld.¹⁵ Een diepgravend zicht op de omvang, aard en beleving van geweld in de jeugdbeweging in Vlaanderen is tot op heden echter niet voorhanden.

Ook in het jeugdwerk is er ruimte om te werken aan conflicthantering en geweld bij jongeren. In Vlaanderen bestaat een rijk en divers jeugdlandschap, waar diverse groepen jongeren aan bod komen. Naast de jongeren zelf zijn ook de begeleiders en jeugdwerkers goed geplaatst om (potentieel) gewelddadige conflicten te vermijden en te remediëren omdat zij hun groep doorgaans goed kennen. Het is duidelijk dat de leiding en begeleiders in de jeugdbeweging omwille van hun frequente en ontspannen omgang met de jongeren een belangrijke rol kunnen spelen bij het ondersteunen van jongeren die te maken krijgen met geweld. Deze begeleiders komen meestal op onrechtstreekse wijze iets te weten over geweldsincidenten bij jongeren doordat ze jongeren hierover onderling horen praten en ze zich aansluiten bij die gesprekken. Omwille van hun vertrouwensrol kunnen ze de jongeren helpen door in concrete situaties naar hen te luisteren, steun te bieden en advies te geven.¹⁶ Deze begeleiders kunnen op significante wijze bijdragen tot het gewelddoos oplossen van conflicten. Vrijwilligers en speelpleinwerkers, die vaak ook zelf jongeren zijn, geven aan dat ze nood hebben aan meer tools om om te gaan met conflict, geweld en het stellen van grenzen. Analytisch zicht op de specifieke nood, de vraag en het aanbod van vormingsprojecten gericht op conflicthantering voor het jeugdwerk, ontbreekt echter tot op heden.

3 Advies

Het Vlaams Vredesinstituut vestigt de aandacht op enkele belangrijke elementen met betrekking tot de plaats van geweld in de leefwereld van kinderen en jongeren.

- Geweld komt bij jongeren voor in verschillende vormen (verbaal, fysiek, seksueel, bedreiging,...) en in verschillende contexten (gezin, school, vrije tijd). Het slachtofferschap van geweld bij jongeren is sinds 1998 vrij stabiel gebleven in Vlaanderen. De toegenomen aandacht voor geweld in de leefwereld van jongeren lijkt toe te schrijven aan een terechte, groeiende gevoeligheid voor geweld.
- Hoewel geweld aanwezig is in de leefwereld van alle jongeren, is slechts een kleine minderheid daadwerkelijk slachtoffer van geweld. Ongeveer evenveel jongeren zijn dader. Jonge daders en slachtoffers hebben een zelfde, vrij goed afgebakend profiel: jongens, tussen 16 en 21 jaar, die vaak school lopen in het BSO of TSO. Het feit dat slechts een minderheid van de jongeren geweld pleegt of er slachtoffer van is, neemt niet weg dat geweld verreikende gevolgen kan hebben in het leven van die jonge mensen en onze samenleving als geheel.
- Het gebruik van geweld is volgens jongeren soms gerechtvaardigd, zeker wanneer het zelfverdediging of bescherming van familieleden betreft. In de praktijk blijken uit de hand gelopen woordenwisseling echter vaak aan de basis te liggen van geweld bij jongeren. Jongeren erkennen dat conflicten deel uitmaken van ons samenleven, en de meesten verkiezen die op te lossen zonder geweld te gebruiken.

Om jongeren in deze geweldloze basishouding te ondersteunen, kan de Vlaamse overheid een aantal initiatieven nemen. Het Vredesinstituut pleit daarbij voor een participatieve, bottom-up aanpak. Het komt erop aan jongeren weerbaar te maken, te sensibiliseren en te capaciteren om (1) om te gaan met geweld in hun leefwereld; (2) indien ze slachtoffer worden van geweld, de weg naar de hulpverlening te vinden; en (3) zelf geen geweld te gebruiken.

Het Vlaams Vredesinstituut adviseert de minister de Minister van Onderwijs, Jeugd, Gelijke Kansen en Brussel vanuit zijn bevoegdheden de volgende concrete maatregelen te nemen:

Onderwijs

- Ondersteunen en initiëren van kwaliteitsvolle projecten en initiatieven die zich specifiek richten op het aanreiken van kennis, vaardigheden en attitudes aan jongeren om conflicten geweldloos te hanteren. Daarbij dient doelgroepgericht gewerkt. Binnen het onderwijs betekent dit het ontwikkelen van meer projecten op maat van jongeren uit het BSO en TSO. Ondersteuning dient uit te gaan naar projecten die binnen de school zelf worden ontwikkeld, alsook door gespecialiseerde externe organisaties.

- Conflicthantering structureel laten inbedden in het Vlaamse onderwijs door onderwijsactoren aan te zetten om bij het operationaliseren van de vakoverschrijdende eindtermen die verband houden met conflicten, ook oog te hebben voor actuele vormen van conflict en voor de positieve voorwaarden voor geweldloze conflicthantering. Daartoe dient het externe aanbod van initiatieven ter zake beter afgestemd en bekend gemaakt bij scholen.
- Onderwijsactoren en scholen blijvend aanzetten om een schoolklimaat uit te bouwen, waarin jongeren dagelijks de meerwaarde van participatie, kritisch bewustzijn en een democratische basishouding ervaren. Dat kan door leerlingen voluit te betrekken bij het schoolbeleid in het algemeen, en specifieke activiteiten en projecten in het bijzonder.
- In de lerarenopleiding in expliciete vorming voorzien over de omgang met geweld bij jongeren en hoe men jongeren zelf best vaardigheden inzake conflicthantering bijbrengt. Ook voor actieve leerkrachten dient in dergelijke vorming voorzien, alsook in ondersteuning in de vorm van een toegankelijk aanspreekpunt.

Jeugd

- Laagdrempelige initiatieven ondersteunen waar jongeren hun ervaringen met geweld – met name als slachtoffer - met elkaar kunnen uitwisselen, en eventueel begeleid kunnen worden naar een passend hulpverleningstraject.
- Peilen naar de nood, de vraag en het aanbod van vorming gericht op conflicthantering voor jongerenbegeleiders uit het jeugdwerk. Een participatieve aanpak is bij dit onderzoek aangewezen.
- Waar nodig voorzien in opleiding, vorming en ondersteuning voor jeugdwerkers en andere jongerenbegeleiders over de omgang met geweld bij jongeren en hoe men jongeren zelf best vaardigheden inzake conflicthantering bijbrengt.
- Het Jeugdonderzoekplatform (JOP) als interdisciplinair en interuniversitair samenwerkingsverband blijven ondersteunen en zo de afname van de JOP monitor bestendigen. Gedragen beleid wordt immers geïnformeerd door onafhankelijk onderzoek onder de vorm van inventarisatie, analyse en synthese van gegevens.
- Steden en gemeenten aanzetten om, afgestemd op lokale noden, in het kader van het lokaal Jeugdbeleidsplan initiatieven en projecten rond conflicthantering te ontwikkelen die alle jongeren buitenschools bereiken, niet alleen in jeugdbewegingen, maar bijvoorbeeld ook in jeugdclubs, jeugdhuizen, jeugdsportclubs, speelpleinwerking, enz.

Integrale aanpak

- Het probleem van geweld in de leefwereld van jongeren aankaarten bij de overige ministers van de Vlaamse Regering en bij collega's uit de andere gemeenschapsregeringen. Gezien geweld in de leefwereld van jongeren zich niet beperkt tot de beleidsdomeinen onderwijs en jeugd, beveelt het Vredesinstituut de Minister van Jeugd aan in een coördinerende rol de structurele aanpak van geweld in de leefwereld van jongeren uit te breiden en te versterken door samenwerking met andere Vlaamse beleidsdomeinen, met name met de domeinen media (geweld in de media, mediawijsheid), welzijn (hulpverlening voor slachtoffers en getuigen, passende omgang met daders, huiselijk geweld) en sport (geweld in de sportclub, sport als antidotum voor geweld).

Eindnoten

- ¹ Het Vlaams Vredesinstituut en het Kinderrechtensecretariaat organiseerden samen een gezamenlijke informatiesessie over jongeren en geweld voor Vlaams volksvertegenwoordigers op 27 maart 2012 in het Vlaams Parlement.
- ² Verdonck, E. et al (2011), *Jongeren en geweld: Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd*, Leuven: Acco; Muys, M. (2012), *Jonge daders en slachtoffers van geweld in Vlaanderen*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- ³ Kavadias, D. et al. (2008), *Over kleine en grote vrede: Vredesopvoeding in het basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut; Castryck, G. & Duquet, N. (2010), *Over positieve en negatieve vrede: Vredesopvoeding voor het basis- en secundair onderwijs in Vlaanderen: conceptuele afbakening en analyse van het aanbod*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- ⁴ Ook deze zelfrapportage-onderzoeken zijn echter aan methodologische beperkingen onderhevig. Zie hiervoor: Bol, M.W. e.a. (1998), *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*, Den Haag: WODC; Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009), Self-report studies in Belgium and the Netherlands, in: Zauberman, R. (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use*, Brussel: VUBPRESS, p. 51-76; Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010), Criminaliteit en onveiligheid bevestigd. Evolutes, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey, in: Pauwels, L., et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek*, Antwerpen: Maklu-Uitgevers, p.9-26; Junger -Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999), The self-report methodology in crime research: strengths and weakness, in: Tonry, M. (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25*, Chicago: University of Chicago Press, p. 291-367; Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999), The self-report methodology in crime research: strengths and weakness, in: Tonry, M. (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25*, Chicago: University of Chicago Press, p. 291-367.
- ⁵ Kinderrechtencommissariaat (2011), *Geweld, gemeld en geteld: Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*, Brussel: Kinderrechtencommissariaat, http://www.kinderrechten.be/IUSR/documents/volwassenen/Dossier_geweld_gemeld_geteld/DOSSIER%20geweld%20DEF.pdf
- ⁶ Vynckier, G. (2012), *Ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, Reeks Het groene gras (in druk).
- ⁷ Vynckier, G. (2012), *Ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, Reeks Het groene gras (in druk).
- ⁸ Kinderrechtencommissariaat (2011), *Geweld, gemeld en geteld: Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*, Brussel: Kinderrechtencommissariaat, http://www.kinderrechten.be/IUSR/documents/volwassenen/Dossier_geweld_gemeld_geteld/DOSSIER%20geweld%20DEF.pdf
- ⁹ Verhulst, J. et al. (2007), *Vrede in Vlaanderen: Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- ¹⁰ Vynckier, G. (2012), *Ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, Reeks Het groene gras (in druk).
- ¹¹ Zo bleek op een uitwisselingsseminarie dat het Vredesinstituut op 20 september 2011 samen met de Evens Stichting en het International Catalan Institute for Peace organiseerde in Barcelona.
- ¹² Decreet tot bekrachtiging van het besluit van de Vlaamse Regering van 13 februari 2009 betreffende de eindtermen en ontwikkelingsdoelen in het basis- en secundair onderwijs, Vlaams Parlement, 22 april 2009, Stuk 2124 (2008-2009) – Nr. 1-3.
- ¹³ Vlaams Vredesinstituut, *Advies bij de operationalisering van de Vlaamse vakoverschrijdende eindtermen: herinnerings- en vredeseducatie*, 21 juni 2010, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/adviesnotas/20100621_advies_voet.pdf
- ¹⁴ UNESCO (1994), *Declaration of the 44th session of the International Conference on Education*, Geneva, General Conference; UNESCO (1995), *Integrated Framework of Action on Education for Peace, Human Rights and Democracy*, Paris, 28th session.
- ¹⁵ Kinderrechtencommissariaat (2011), *Geweld, gemeld en geteld: Aanbevelingen in de aanpak van geweld tegen kinderen en jongeren*, Brussel: Kinderrechtencommissariaat, http://www.kinderrechten.be/IUSR/documents/volwassenen/Dossier_geweld_gemeld_geteld/DOSSIER%20geweld%20DEF.pdf
- ¹⁶ Vynckier, G. (2012), *Ervaring, beleving en coping van mid-adolescente slachtoffers van vermogens- en geweldsdelicten*, Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, Reeks Het groene gras (in druk).